

Igor Grdina / Mitja Spreizer

STARA PESEM – MOJSTROVINA VIKTORJA PARME IN ZMAZEK IVANA CANKARJA

V tretji knjigi Zbranega dela Ivana Cankarja je eden največjih poznavalcev njegovega dramskega opusa Dušan Moravec zapisal, da pisateljevega prevoda besedila opere *Stara pesem*, ki sta jo ustvarila skladatelj Viktor Parma in libretist Guido Menasci, "doslej ni bilo mogoče izslediti."¹ Tako je bilo vse do leta 1998 v razvidu naše javnosti le nekaj uvodnih verzov Cankarjeve "ponašitve" teksta omenjene "dramatične romance", ki jih je 12. oktobra 1898 objavil časnik Slovenski narod.² Odslej pa je prevod, ki se je kot tipkopis ohranil v Glasbeni zbirki ljubljanske Narodne in univerzitetne knjižnice, dosegljiv v celoti.³ Čeprav ne gre za posebej imenitno delo kneza naših pisateljev, ob njem ne gre kar odmahniti z roko. Če nič drugega, nam omogoča dovolj zanimiv vpogled v Cankarjevo prevajalsko in verzifikatorsko delavnico. Kot posrednik med različnimi nacionalnimi kulturami in kot kovač rim nam je pisatelj vsekakor še dokaj neznan.

Začetek sezone 1898/99 so v kranjskem Deželnem gledališču zaznamovali Cankarjevi pre-

vodi: 21. septembra 1898 so v tedaj edini profesionalni izpostavi boginje Talije med našimi narodnjaki premierno uprizorili pisateljevo poslovenitev igre Victorja Léona *Gebildete Menschen* (Omikanci), 13. oktobra je prišla na ljubljanski oder *Stara pesem*, 8. novembra pa še Rogerjeva opereta *Les 28 Jours de Clairette* (Klariča na vojaških vajah). Nobeno od teh del ni literarno bogve kako zahtevno. Victor Léon je bil tipičen predstavnik lahkotne dunajske dramatike; slovel je predvsem kot pisec operetnih besedil (delal je za Johanna Strauša Sina, Franza Lehárja, Imreja Kálmána in Lea Falla), ki jim celo legendarni komik prestolnice ob "lepi modri Donavi" Alexander Girardi ni mogel vedno "prijaziti" opaznejšega uspeha pri občinstvu...⁴ Oba libreta sta seveda umetniško še manj ambiciozno zasnovana kot omenjena igra, saj gre za dovolj običajna "fabrikata" tedanje gledališke industrije. Cankar si s temi poslovenitvami ni pridobil slave; le za kratek čas si je finančno nekoliko opomogel. Tudi kakšnih posebnih izkušenj ali pobud za lastno dramsko ustvarjalnost mu ti teksti niso mogli nuditi. Bili so preveč nasprotni njegovim umetnostnim idealom. Seveda pa pisateljev položaj leta 1898 ni bil tak, da bi

¹ I. Cankar, *Zbrano delo*, 3. knjiga, Ljubljana 1967, 262.

² I. Cankar, n. d., 263.

³ I. Grdina, *Narod naš dokaze hrani*, v: Marjan Kozina, *Ekvinokcij, Gledališki list Opere in baleta SNG Ljubljana*, sezona 1998/99, premieri 12. in 14. novembra 1998.

⁴ Prim. R. Traubner, *Operetta. A Theatrical History*, New York-Oxford 1989, 130.

pušchal kdove koliko prostora njegovim željam: treba je bilo zgrabiti praktično za vsako ponujeno delo... V tistem času je bil Cankar med etabliranimi kulturnimi delavci na zelo slabem glasu, kar je mogoče razbrati iz pisma vodilnega slovenskega založnika in naprednjaškega politika na Goriškem Andreja Gabrščka Ivanu Prijatelju z dne 23. maja 1898; ko ugledni rodoljub govori o oholem vedenju Josipa Murna Aleksandrova, zapiše tudi tole: "In ako bi bilo tudi res, da kot otrok svojega časa in specijelnih vplivov velikih duhov minolih časov... ne morem prav umeti marsičesa, kar se danes poraja, li je res potrebno, da me mladi g. Murn tako drzno opsuje kakor nevedn/eg/a pobalinčka, ki se drzne prigo-varjati njemu - zrelemu možu in velikemu geniju! - Malo skromnosti bi pač nič ne škodovalo. Popolnoma enako je znal govoriti g. Cankar, ki je tudi brez dvoma jako nadarjen, - a kaj je ž njim? Izogibljejo se ga vsi, ker domišljija in nadutost pokvarita vse, kar bi sicer lahko ustvarjal talent."⁵ Da, da, šele po letu 1900 je lahko nadebudni g. Cankar v vsakodnevni življenjski pragmatiki brez prevelikih skrbi poudarjal lastno inkompatibilnost s stebri narodnjaške družbe - poprej pa je moral marsikdaj stisniti zobe in se prilagoditi nivoju (oziroma učeno rečeno: obzorju pričakovanja) svoje okolice, saj bi mu sicer pajek lakote utegnil spresti v želodcu prav zoprno mrežo. Povejmo naravnost: prevod Stare pesmi je bil zanj slej ko prej galjotsko delo. Vse drugače pa je bilo z Viktorjem Parmo.

Narodnjak, ki se ni naužil belega kruha

Viktor Parma je singularna prikazen v naši glasbeni in gledališki zgodovini. Rodil se je v Trstu 20. februarja 1858. Njegov glasbeno nadarjeni oče Ivan je bil po poklicu policijski uradnik, po rodu pa Slavonec. Mati Matilda, ki je odlično igrala klavir, je bila Italijanka; njen deklški priimek je bil de Mattei. Kljub temu se je Parma narodnostno opredeljeval kot Slovenec. Maturo je opravil v Trentu, na Dunaju pa je leta 1881 doštudiral pravo. Hkrati je poslušal tudi glasbena predavanja Antona Brucknerja. Po krajši zaposlitvi na policijskem ravnateljstvu v rojstnem mestu je muzikalični jurist postal praktikant pri deželni vladi v Ljubljani. Uradniška kariera ga je vodila iz kraja v kraj (Kočevje, Kranj, Krško, Postojna, Logatec, Kamnik); nazadnje je bil okrajni glavar v Črnomlju in Litiji. Leta 1915 je bil sus-

pendiran, interniran in končno kot vladni svetnik upokojen.

Že od gimnazijskih let dalje je Parma vodil različne ansamble ter zanje komponiral številne koračnice (npr. Jourfix-Marsch) in plesne skladbe (npr. hitra polka Vse rešeno). Toda najbolj ga je zanimal glasbeni oder; občutek za dramatično in lepo melodijo - takšno, ki gre v uho in si jo je mogoče vsak hip zažvižgati - je imel v krvi. Prvi naskok na Talijin hram mu še ni uspel: opereta Princ Lizika je ostala nedokončana. Zato pa mu je otvoritev novega kranjskega Deželnega gledališča dala krila: po letu 1895 se v Ljubljani - pa tudi drugod - vrstijo premiere njegovih opernih (Urh, grof Celjski, Ksenija, Stara pesem, Zlatorog) in operetnih (Caričine amazonke, Nečak ali Premeteni služabnik, Apolonov oz. Venerin hram, Zaročenec v škripcih) uspešnic. Govekarju je napisal glasbo za narodni igri Rokovnjači in Legionarji. Parma je skomponiral še dve kantati (Povodni mož, Sveti Senan) in godalni kvartet. Pri snovanju opere Pavliha mu je smrt - 25. decembra 1925 - iztrgala pero iz rok. Partituro je dokončal zagrebški vojaški kapelnik Ivan Muhvič.⁶

Zanimivo in po svoje pretresljivo poročilo o Parmu najdemo v pismu Frana Govekarja Ivanu Hribarju z dne 23. marca 1922. Skladatelj je tedaj živel v Mariboru, pokrajinski namestnik Hribar pa je vodenje tamkajšnjega gledališča želel poveriti preizkušenemu teatrskega faktotumu Govekarju. Ta je ponujeni angažma zavrnil, pri tem pa je med drugim zapisal tudi sledeče vrstice: "V Mariboru ima slovensko gledališče zelo težko stališče. Kakor veste, se v Mariboru grdo popiva. Slovenske inteligence, ki bi zahajala v gledališče, je še prav malo; predstave so vedno prazne. Zahtevajo le operet in oper. Nemci pa gledališče bojkotirajo././.../ Za stalno gledališče je Maribor danes še nezrelo mesto. Mariborčani imajo dosti denarja za vino in plese, - za gledališče jim ni mar. Če hoče vlada, da se v Mariboru gledališče vzdrži, naj gleda, da bo imelo gledališče repertoar, ki polni hišo! Strindberg, Dostojevskij, Čehov, Cankar in taki avtorji so za mariborsko občinstvo danes še pretežka duševna hrana. Treba je gojiti bolj veseloigro, burko, narodno igro in opereto! Tega ljudje ondi zahtevajo. Čista umetnost pa spravi mariborsko gleda-

⁵ J. Murn, *Zbrano delo*, 2. knjiga, Ljubljana 1954, 427.

⁶ Prtm. SBL II, Ljubljana 1933 - 1953, 262; J. Sivec, *Opera skozi stoletja*, Ljubljana 1976, 319 - 321; A. Rijavec, *Slovenska glasbena dela*, Ljubljana 1979, 221, 222.

lišče na boben. Zakaj se ne misli na Viktorja Parmo, ki živi v Mariboru in ima ljubezen do gledališča? Parmo je avstrijska vlada spočetka svetovne vojne zaprla, suspendirala in penzionirala, ker je dejal v javni litijski družbi, da 'bodo Rusi in Srbi nazadnje vendarle ostali zmagovalci'. Strašno je trpel mož zaradi te svoje poštene izjave! Pravi naš mučenik je! Še danes uživa uprav beraško pokojnino! Nihče se ga ne spomni! Napisal je že celo vrsto oper in operet (Ksenija, Stara pesem, Urh, grof Celjski, Caričine amaconke, Nečak, Zlatorog, Rokovnjače, Legionarje...), celo vrsto pesmi, klavirskih in orkestralnih skladb, plesnih točk i. t. d., a z vsemi skupaj ni zaslužil ničesar. Marsikdo je bogat, ki je narodu le škodoval; Parma je našemu narodu že ogromno koristil, a je danes berač! Marsikdo je prejel red sv. Save brez vsakih zaslug, a na Parmo se ne domisli nihče! A vzorno požrtvovalni starček mučenik bi tak red že davno moral imeti! Res da je bil slab uradnik, a zato tem idealnejši naš kulturni delavec. Danes on in njegova žena živita skoraj v bedi. Pri mariborskem gledališču dirigira kot gost razne operete in majhne opere, da si zasluži par novih podplatov... Gospod minister, vedno ste bili blag mož: predlagajte Parmo za mariborskega intendanta! S tem mu daste zadoščenja za bedo in trpljenje pod avstrijskim režimom ter mu pomorete vsaj za nekaj časa do belega kruha! Še vedno je živahen, agilen in zdrav! Eno ali dve leti bo že vzdržal. In Parma je za Maribor edini pravi intendant. Vedno je tičal za kulisami (v Ljubljani, Zagrebu in Mariboru), prakse ima dovolj in gojil bo pravi repertoar!"⁷

Hribar se nad Govekarjevim predlogom ni navdušil: šef mariborskega gledališča je postal obmejni policijski komisar dr. Radovan Brenčič. Kmalu se je izkazalo, da je bila to izjemno posrečena rešitev.

Išče se libreto

Svojo prvo opero Urh, grof Celjski je Parma skomponiral na Funtkov libreto, ki tematizira erotične dogodivščine lahkoživih fevdalcev s sotočja Voglajne in Savinje. Dejansko je uporabil isto besedilo kot Benjamin Ipavec, čigar Teharski plemiči so doživeli triumfalni odrski krst 10. decembra 1892 v Ljubljani. Premiera Parmovega glasbenoscenskega prvenca je bila v kranjskem Deželnem gledališču leta 1895. Publika je

bila navdušena, skladatelj pa je dobil vzpodbudo za nadaljnje umetniške podvige. Nemudoma je napisal enodejanko Ksenija (1897), ki je bila poleg operete Caričine amazonke njegova največja uspešnica. To pot sta mu tekst kovala in pilila kar dva moža: literarno zeleni študent medicine Fran Goestl je združil moči s prekaljenim veščakom – zapovrh pa še c. kr. profesorjem – Antonom Funtkom. Med njima je prišlo do velikih nesoglasij in tako niti ni posebej čudno, da je najmarkantnejša točka partiture – simfonični intermezzo – sploh brez besed!

Parma, ki je vneto iskal librete tudi preko časopisnih oglasov, se je potem sklenil povezati s profesionalcem iz velikega sveta: menil je, da ga bo sodelovanje z malo prej po celi zemeljski krogli proslavljenim soavtorjem besedila Mascagnijeve *Cavallerie rusticane* Guidom Menascijem tako rekoč obsodilo na uspeh! Vendar se je grdo uračunal: res je Italijanu odšel lep vsoto denarja,⁸ dobil pa je tekst, ki je bil vse prej kot neproblematičen. Menasci svojega libreta namerč ni zasnoval v skladu z opernimi konvencijami, ki jih je pri svojem delu upošteval Parma, temveč je iz kratke Heinejeve pesmi o starem kralju, njegovi mladi nevesti in ljubkem pažu pričaral krhko "dramatično romanco". Njegovo besedilo je bilo polno liričnih prizorov in se je izogibalo ostrejšim odrskim poudarkom. To je bilo v soglasju z duhom avantgardnih umetnostnih iskanj tistega časa: v evropsko gledališče je po brutalnem naturalizmu že začel prodirati poetični simbolizem. Velike geste so tu in tam odstopile prostor zabrisanim prizorom iz sanj; prav tako so se značajske jasno začrtani liki kdaj pa kdaj umaknili silhuetam in sencam... Toda kljub posameznim izrazito liričnodramskim (Debussy, Pelleas in Melisanda; 1902), idiličnim (Mascagni, Prijatelj Fritz; 1891) in pravljničnim (Humperdinck, Janko in Metka, 1893; Dvořák, Rusalka; 1901) operam je glasbenemu teatru okoli leta 1900 še vedno dajala pečat krvava drama: Mascagni je v *Cavallerii rusticani* uprizoril sicilijansko vendetto, v Puccinijevi *Tosci* pa je izprijen šef rimske policije Scarpia počenjal takšne grozovitosti, da so šli ljudem lasje pokonci... Zato ni čudno, da so kritiki, ki so ocenjevali zagrebško premiero *Stare pesmi* (1898), zmajevali z glavami in Menascijev libreto označili za najslabše delo v svojem žanru.⁹ Na neki

⁷ D. Moravec, *Pisma Frana Govekarja*, 2. knjiga, Ljubljana 1982, 62, 63.

⁸ D. Pokorn, *Libreto v slovenski operi, v: Slovenska opera v evropskem okviru*, Ljubljana 1982, 48.

⁹ D. Pokorn, n. d., 48.

način so imeli prav: za provincialne odre tistega časa je bil ideal verizem s svojimi nebrzdanimi strastmi in slikovito akcijo, medtem ko paradigma rafiniranega liričnega gledališča zaradi svoje skorajda aristokratske zadržanosti ni imela ravno mnogo zagovornikov. Le v velikih glasbenih središčih so znali ceniti njeno drugačnost od prevladujočih – že klišejskih – izrazov duha epohe. Celo bliskanja nožev, procesij, zastrupljanj in podobnih odrskih običajnosti se nekateri ljudje utegnejo naveličati: ni jih veliko, a nekaj jih je le!

Menasci, Heine in Stara pesem

Guido Menasci (1867 – 1925), s katerim se je povezal Parma, je bil priznan italijanski pisatelj in pesnik. Svetovni uspeh je doživel kot soavtor besedila za Cavallerio rusticano. Pietro Mascagni (1863 – 1945), ki se je iz dramatične novele Giovannija Verge (1840 – 1922)¹⁰ o časti sicilijanskih podeželanov odločil pričarati opero, je nagovoril svojega prijatelja in livornskega rojaka Giovannija Targioni-Tozzettija (1863 – 1934), da mu napiše libreto za enodejanko, s katero se bo lahko udeležil natečaja milanskega založnika Edoarda Sonzogna (1836 – 1920). Targioni-Tozzetti je res zavihal rokave in pljunil v dlani, vendar teksta zaradi preobilice drugega dela ni mogel sam končati. Nadaljevanje je zaupal svojemu znancu Menasciju. Mascagni je potem komajda še ujel rok, do katerega je bilo treba oddati partiture za Sonzognov natečaj – vendar so njegove note kljub temu uspele prepričati strogo žirijo. Opera je doživela svoj krst 17. maja 1890 v rimskem Teatro Costanzi; bila je deležna viharnega odobravanja. Vsi trije mladi avtorji so zasloveli čez noč. Hiteli so kovat vroče železo: skupaj so napisali še operi I Rantzau (1892) in Zanetto (1896), medtem ko je Vistilia (1900) obtičala pri dokončanem in izdanem tekstu. S Targioni-Tozzettijem je Menasci napisal tudi libreto za opero Umberta Giordana Regina Diaz (1894), sam pa je predelal dva prizora v francoskem izvirniku besedila Paula Choudensa (1850 – 1925) za Mascagnijevo Amico (1905).¹¹

Menasci, ki je bil literarno razgledan avtor – posebej domač je bil v francoski in angleški književnosti –, je Parmi napisal libreto za Staro

pesem po predlogi Heinricha Heineja. Morebiti se je Italijanu ta nemško-židovski pesnik zdel na glasbenem odru uporaben oz. aktualen tudi zato, ker je njegov nadvse uspešni sodelavec Mascagni prav po Heinejevi drami ustvaril razmero-ma uspešno opero Viljem Ratcliff (Guglielmo Ratcliff, 1895).¹²

Heinejeva pesem, ki je Menasciju služila za izhodišče njegove "dramatične romance" L' antica Canzoncina, se začena z verzom Es war ein alter König.¹³

Es war ein alter König,
Sein Herz war schwer, sein Haupt war grau;
Der arme alte König,
Er nahm eine junge Frau.

Es war ein schöner Page,
Blond war sein Haupt, leicht war sein Sinn;
Er trug die seidne Schleppe
Der jungen Königin.

Kennst du das alte Liedchen?
Es klingt so süß, es klingt so trüb!
Sie mußten beide sterben,
Sie hatten sich viel zu lieb.

V slovenskem prevodu Mileta Klopčiča stvar zveni takole:

Star kralj nekoč je živel,
v srcu z boljo, s sivo glavó;
ta stari kralj ubogi
je mlado vzel ženó.

In bil je paž lepotec,
brezskrben, mlad, pšeničnih las;
kraljici je nosil vlečko,
pripeto na ozki pas.

Poznaš starodavno pesem?
Sladkó zveni, zveni tožeč!
Oba sta morala umreti,
ljubila sta se preveč.¹⁴

Kako je Menasci izpeljal predelavo iz lirične pesmi v operno besedilo, je razvidno iz Cankarjevega prevoda njegovega libreta. Vsekakor na-

¹⁰ Že sam Verga je Cavallerio rusticano predelal v dramo.
¹¹ Menasci in Targioni-Tozzetti sta tudi prevedla v italijanščino libreto Massenetovega Wertherja. Za podatke o Mascagniju in Menasciju glej: D. Stivender, Mascagni, New York-London 1988, 43 in dalje.

¹² Mascagni je svojega Wilhelma Ratcliffa komponiral kar po italijanskem prevodu enako naslovljene Heinejeve drame izpod peresa Andrea Maffetja. Seveda je tekst okrajšal.

¹³ Izšla je v Novih pesmih leta 1844.

¹⁴ H. Heine, Pesmi, Ljubljana 1975, 171.

loga ni bila prav nič lahka! Je pa značilno, da je tudi italijanski literat – prav tako kot Heine – poudaril avtorsko distanco do zgodbe, ki se uprizarja pred recipientovimi očmi. Medtem ko pripovedovalec v pesmi svojo razdaljo do sveta, ki ga "ustvarja" iz besed, izraža z ironijo (poudarjanje nasprotij med ženinom in nevesto; tragična usoda ljubimcev se znajde v "Liedchen"), Menasci podoben učinek dosega z vpeljavo lika Pesnika (pripovedovalec oziroma prikazovalec zgodbe je oseba, ki je zaznamovana z umetnostjo; niti najbolj naiven gledalec torej ne more imeti iluzije o tem, da se pred njim odvija resnična drama).

Parma je imel ob komponiranju Menascijevega libreta *L'antica Canzoncina* dober občutek. Ker je glasbo pisal kar na italijanski izvirnik besedila, si je najbrž obetal uprizoritev na velikih svetovnih odrih. O tem na svoj način pričuje tudi nemški prevod teksta, ki je vnešen v čistopis partiture.¹⁵ Zato ni čudno, da je skladatelj izdelavi te opere namenil še posebno skrb; Staro pesem je celo štel za svoje najboljše delo.¹⁶ Žal pa kritika ne ob zagrebški premieri ne ob njej sledeči ljubljanski uprizoritvi ni soglašala z njegovim mnenjem. Tudi Cankarjeva poslovenitev Menascijevega teksta ne kaže na to, da bi se Parmova "dramatična romanca" v podalpskem prostoru komu zdela vredna posebnega truda. To je pravzaprav nenavadno, saj je bil pisatelj kljub svojemu nerazpoloženju do Židov velik občudovalec poezije Heinricha Heineja.

Zagotovo je Cankarjev prevod Stare pesmi eno njegovih najslabših in najmanj skrbnih del. Čeprav pisatelj ni bil prijatelj šolske učenosti in je govoril, da profesorji, ki ga kritizirajo, znajo slovnico, on pa slovenščino, si običajno ni dovolil tolikšnih odstopanj od knjižnega standarda svoje materinščine, kot ga srečujemo v ponajbolj Menascijevega libreta (npr. žargonski izrazi v didaskalijah, ki ne skrivajo svoje nemške provenience). Pri tem najbrž ni bilo brez pomena dejstvo, da Cankar ni prevajal iz izvirnika, temveč iz hrvaške verzije besedila Parmove opere, ki jo je pripravil pesnik August Harambašić. Pisatelj leta 1898 italijanščine še ni obvladal v zadostni meri, da bi se lahko lotil slovenjenja iz originala. 2. avgusta 1898 je namreč iz Pulja pisal Ani Lušinovi, da bi prevedel Shakespearo-

vega Romea in Julijo, če bi znal angleško, toda: "/Z/daj se tega ne morem učiti, saj niti z italijanščino ne gre tako hitro, kakor bi hotel..."¹⁷

Stara pesem je bila v Cankarjevem prevodu uprizorjena kar precejkrat. Parmova "dramatična romanca" je bila v Ljubljani prvič izvedena v četrtek, 13. oktobra 1898. Režiral je tedaj nepogrešljivi Josip Nolli, dirigiral pa je Hilarij Benišek. Ponovitvi sta sledili 15. in 23. oktobra. Čez dve leti je delo v isti postavitvi prišlo znova na oder kranjskega Deželnega gledališča; predstave so bile 8., 13. in 18. februarja 1900.¹⁸ Zlasti slovesna je bila uprizoritev 13. februarja, ko je Dramatično društvo izvedlo svojo 1000. prireditve.¹⁹ V mariborskem gledališču so Staro pesem v Cankarjevi poslovenitvi predstavili dvakrat: prvič leta 1921 (premiera: 15. marca; dirigent: V. Parma, režiser: J. Povhe; sledile so še 4 ponovitve), drugič pa leta 1926 (premiera: 12. junija; dirigent: L. Hercog, režiser: A. Križ; sledili sta še 2 ponovitvi). Leta 1945, v zadnjih mesecih nemške okupacije, pa so v Ljubljani Parmovo "dramatično romanco" peli že v novem prevodu Vilka Ukmarja.²⁰

Objava prevoda Stare pesmi, ki sledi, skuša kar najbolj verno posneti podobo tega Cankarjevega dela. Žal ni bilo mogoče ugotoviti, kdaj je tipkopiš s pisateljevo poslovenitvijo Menascijeve "dramatične romance" nastal. Toda to navsezadnje ni tako pomembno – najvažnejše je, da je tekst, ki je bil dolgo časa neznan, spet dosegljiv raziskovalcem in zainteresirani javnosti.

Zusammenfassung

Altes Lied - Viktor Parmas Meisterwerk
und Ivan Cankars Machwerk

Der Komponist Viktor Parma (1858 - 1925) stand Ende des 19. Jahrhunderts als eine herausragende Persönlichkeit der slowenischen Opernmusik in ihrem Mittelpunkt. Sein Schaffen wurde stark vom Mangel an adäquaten zu vertonenden Texten beeinträchtigt; des öfteren

¹⁵ Čistopis izvirne partiture Parmove Stare pesmi se hrani v Glasbeni zbirki ljubljanske NUK.

¹⁶ D. Pokorn, n. d., 48.

¹⁷ I. Cankar, *Zbrano delo*, 27. knjiga, Ljubljana 1971, 274.

¹⁸ *Repertoar slovenskih gledališč 1867 - 1967*, Ljubljana 1967, 184.

¹⁹ Glej zadnjo slikovno prilogo (spored 1000. predstave Dramatičnega društva) med str. 344 in 345 v knjigi D. Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem III*, Ljubljana 1969.

²⁰ *Repertoar slovenskih gledališč*, 253.

versuchte er es, mittels der Zeitungsanzeigen an Librettis heranzukommen. Für seine dritte Oper, die "dramatische Romanze" in einem Akt (in drei Bildern) *Stara pesem / Altes Lied*, engagierte er den bekannten italienischen Librettisten Guido Menasci (1867 - 1925), der sich einen Namen als Koautor des Textes von *Cavalleria rusticana* von Mascagni machte. Menasci gründete sein Werk auf Heinescher Lyrik und hob darin statt des Dramatischen das Lyrische hervor. Von der Kritik wurde sein Text anlässlich der Premiere von Parmas Oper in Zagreb im Jahr 1898 als der schlechteste, der je von einer Bühne gehört werden konnten, bezeichnet. Auch slowenische Aufführungen des *Alten Liedes* (1898, 1900, 1921, 1926, 1945) änderten nichts an diesem Urteil, obwohl der Operntext von Ivan Cankar übertragen wurde.

Die Cankarsche Übersetzung des *Alten Liedes* entstand 1898. Der Dichter übertrug den Text nicht aus dem italienischen Original, sondern aus der kroatischen Übersetzung, die vom Lyriker August Harambašić besorgt wurde. Lange, bis zum Jahr 1998, galt die Übersetzung von Cankar als verschollen, da wurde sie jedoch in der Musiksammlung der Laibacher National- und Universitätsbibliothek von Mitja Spreizer entdeckt. In der *Zgodovina za vse* wird nun der integrale Text des Typoskripts von Cankars Übersetzung des *Alten Liedes* veröffentlicht, die zwar nicht allzu sorgfältig ist, jedoch einen genügend interessanten Einblick in die Übersetzerische Tätigkeit des Autors gewährleistet.

STARA PESEM

Dramatična romanca v 1 dejanju in 3 podobah.

Spisal Gvido Menasci, uglasbil V. Parma, poslovenil Ivan Cankar. 1898.

UVOD /orkester/

SLIKA 1.

Stopnice pri cerkvi kakor tudi pri kralj. gradu in terasa, posuta s cvetjem. Glavno zagrinjalo se dvigne po predigri na znamenje kapelnika. Pesnik stoji s knjigo v roki pred dvojnim šlajerjem, ki se dvigneta na dvojno znamenje drug za drugim. /Pesnik odstopi./ Glas izza scene.

PESNIK:

Nekdaj je živel kralj,
Po letih starec;
Že sivo glavo imel je
In slabo že dušo -
Ubogi stari kralj! -
Težko mu, težko od jada:
Vzame si mlado ženo kakor rožo,
Mlado kakor nežen cvet,
Vzame si ženo mlado, lepo kot cvet,
Mlado in lepo kot cvet,
Mlado, lepo kot cvet, ubogi stari kralj.

Zagrinjalo se dvigne. Grajski dvor. Na levi kapela, na desni kraljevske sobane. Dame, vitezi in ljudstvo gredoč in odhajajoč. Dva herolda se prikažeta pri vratih kapele in trobijo na trobila.

Kralj in kraljica prideta iz kapele, paž nosi kraljici vlečko, paži sledijo. Velik spreved gre preko odra. Cvetka pade kraljici iz šopka, paž jo pobere, poljubi in skrije v nedrija.

ZBOR:

Oj to so časi krasni,
Veslje vse preveva,
In o ljubezni mladi nam
Sladko povsod odmeva;
Veter mehki diha v rožice
In rožice drhtijo -
In v trepetu tajnem žalostno
Valovi tam šumijo.

In za senco senca čudovito vstaja,
Vstaja v čarobni noči,
Že pozni čas prihaja...

Kralj nastopa in vse spremstvo.

Iz zelenega gozda
Se pesem je izlila,
Ah, sladka tožba slavčeva
Se tam je oglasila.
Razsipljite zdaj lilije
In rože razcvetele,
Duhte bodo v noči,
V rosnem jutru bodo ovenele.
Razsiplji, razsiplji cvetje,
Razsiplji, razsiplji cvetje, cvetje!

Med petjem zbora vstopi svatbeni spreved v kraljevske sobane. Paži pridejo nazaj in se postavijo pri stopnicah terase, na kateri se kralj in kraljica prikažeta. Paž se približa iz vrste in pozdravi. V momentu 'klarinet solo in harfa' pridejo paži nazaj, za njimi spremstvo, kralj in kraljica.

PAŽ:

Odkod si ti nam došla?
Ah, kje pač si dobila
Divne te laske zlate,
Divne te laske zlate?
Kje si našla smehljaj nežni,
Kje si smehljaj svoj našla,
Ki na lici plava,
Mili smehljaj tvoj blagi,
Čaroben, čaroben, ah, kakor solnce,
In oči te kot vijolice?
Smehljaj tvoj blagi, čaroben kakor solnce!
In oči te kot vijolice, kot vijolice!
Odkod si ti nam došla,
Odkod si ti nam došla?
Odkod si ti nam došla -
Nam vsem si dobro došla,
Na tvoji mladi glavi

Stoji kraljeva krona,
Stoji kraljeva krona;
A na tem vedrem čelu
Drhti čarobna senca – ah, sanje –,
Naša dika in slava!

ZBOR IN PAŽ:

Kraljica naša, zdrava!
Kraljica naša, zdrava, zdrava, zdrava!
Kraljica naša, zdrava, zdrava, zdrava!

*Po petju stopi 1. paž h kraljici, ji odvzame
kopreno in krono; tudi kralj da svojo krono pažu,
isti odnese vse v grad in se ne vrne več; nato
odidejo vsi paži, spremstvo in ljudstvo.*

ZBOR:

Zdrava, zdrava, zdrava,
Kraljica naša, zdrava, zdrava, zdrava!

*Paži vstopijo, pozorišče se počasi prazni. Množica
v daljavi. Zahajajoče solnce obseva kraljevsko
palačo s purpurno svetlobo.*

KRALJ:

O, draga, zdaj si moja!
Ah, deni plaho ročico zdaj ti v mojo roko,
Daj jo, daj jo, nihče drugi je ne čuva zvesto,
Kakor jaz zvesto, je ne čuva – znaj – znaj;
Kakor zeleni bršljan
Okrog hrasta se ovija,
Ti, moja draga, ti, moja draga,
Mene okleni se ti, bodo ti moja,
Ti, moja draga, okleni se.

KRALJICA:

Kralj moj, kako je možno,
Da dvignem k vam svoj pogled;
Vse to kot sanje čarobne,
Ah, zdi se mi kot sanje,
Ki naglo odlete, ki naglo odlete.
Kdo sem pač jaz ali kaj sem,
Da se dvignem visoko –
Kaj to zasluga je moja,
Kaj to zasluga je moja,
Da na zlati prestol,
Da na zlati prestol jaz sedem,
Da jaz na zlati prestol – jaz – sedem...

KRALJ:

Tvoja mladost cvetoča, prekrasna
Vedno, vedno, vedno naj se mi smehlja,

In razvedrilo vedno meni bi b'la,
Moji starosti bi b'la, oj, starosti bi b'la.
Bodi ti moje solnce, solnce mi,
Solnce, ki mi srce raztopi,
Besede tvoje so veselje moje,
Vedrile bodo moje misli,
Ti, draga moja, ovij se me!
Ti, draga moja, ovij se mene zdaj,
Ovij se mene zdaj, ovij se mene zdaj!

DVOSPEV

KRALJICA:

Oj te besede presladke
Mlado mi srce težijo,
Plaho zato in boječe
Molim jaz zate, moj kralj,
Molim jaz zate, kralj...

Kraljica poklekne pred kralja, a on jo dvigne.

KRALJ:

Ne, ne tako!
Tu sem, na moje grudi...
Srce ti bije!
Nič ne boj se, draga.
Vsaka beseda moja bo nežna,
Blaga – bo nežna, blaga.
Vsaka naj tvoja misel
Bode vesela, bode vesela.

*Kraljica se prikloni, da poljubi kralju roko; on jo
pridvigne in pritisne na prsi.*

Jasno na nebu večernem
Vstaja tam luna blesteča,
Sence vesele in mile –
Tiho prihaja zdaj...
Tajnostne sence vesele,
Sence vesele se javljajo zdaj!
KRALJ, KRALJICA:
Sladko smehlaj se, ljubezen,
Nad tvojim sladkim življenjem;
Po tebi zahrepenelo
Staro je srce moje,
Moje je srce...
Jasno na nebu večernem
Vstaja tam luna blesteča,
Sence blesteče in mile javljajo se,

Tajnostne sence vesele,
Sence vesele prihajajo zdaj.

Zagrinjalo.

KONEC 1. SLIKE

*Dolga medigra v orkestru. Zagrinjalo se dvigne
na kapelnikovo znamenje. Pesnik pred šlajermem.
Luster in kandelabri gore, tudi ampel v alkovi
gori; zunaj mesečina.*

SLIKA 2.

Glas izza scene.

PESNIK:

Bil paž je mlad, oj, plavolas mladenič,
Glave prelepe, svetle, kot od zlata,
Kraljici mladi on vsaki dan veselo nosil je
Dolga in svilena ji krila.

Prvi šlajer.

Bil paž mlad, oj, plavolas, mladenič plavolasi,
Glave prelepe, svetle kot od zlata,
Kraljici mladi on vsaki dan veselo,
Vsaki dan veselo, ta nežni dečko,
Ta nežni dečko mili,
Kraljici mladi on vsaki dan veselo...

Drugi šlajer.

... Je nosil krila nje.

*Zastor se dvigne. Sobana v kraljevem gradu. Na
levi zadaj alkova. Alkova zastrita. Kraljica, paž,
vilezi, dame, paži. Kralj pride s spremstvom z
desne.*

KRALJ:

Jaz dobro vem, moja draga, mila ženka,
Da ostre sape severnega vetra,
Ki po temnih gozdih piše,
More veseliti se samo starec,
Še samo starec.
Ali mlada žena s svojo nežno dušo,
Ah, tako krasna, prekrasna,
Težko hitela bo po gozdu

In zveri sledila,
In jih lovila na tem lovu.

KRALJICA:

Le pojdi zdaj ti z vernim spremstvom svojim,
Le podaj se na lov ti tja na gozdna pota, oj, na šumni
lov

Po temnem gozdu, in naj te sveti Hubert varno
spremljava!

Jaz slušala bom bajke lepe,
Poslušala pravljice zdaj lepe, mile, oj, pravljice o
hrabrih kavalirjih,
Zaljubljenih devah; poslušam jaz jih rada, rada.
Le pojdi zdaj ti z vernim spremstvom svojim.
Na lov se podaj, in naj te sveti Hubert varno
spremljava!

*Kralj in spremstvo njegovo odidejo. Kraljica
ostane, dá znamenje pažem, kateri vzamejo z
mize in stolov mandoline in stopijo naprej in
zopet sedejo.*

ZBOR PAŽEV:

Sredi krasnih rož in cvetja
Spava lepa mlada deva,
Sanja in sanja, a krog nje so
Lepe rože...
Nad glavo devojke krasne
Mile zvezdice migljajo,
Lesketajo v zlatem žaru...

In okoli in okoli
In okoli nje duhtijo
Cvetke lepe, obledele;
Zbor duhteči, zbor blesteči
Jo pozdravlja, jo pozdravlja,
Zbor duhteči, zbor blesteči
Jo pozdravlja, jo pozdravlja...
Sredi krasnih rož in cvetja
Spava lepa mlada deva,
Sanja in sanja, a krog nje so
Lepe rože...

A nad glavo krasne deve
Milo zvezdice migljajo,
Lesketajo v zlatem žaru...

In okoli in okoli
Zbor duhteči, zbor blesteči jo pozdravlja...
In ob njenem belem licu,
Ob telesu nje prekrasnem
Sanjajo duhteče rože,
Tisoč rdečih rož, tisoč rož,
La, la, la...

Paži odidejo, se poklonijo, dame ostanejo.

KRALJICA (*govori*):

Čitaj po svoji navadi kako povest o ljubezni.

*Paž vzame knjigo in /stopi/ poleg kraljice.
Kraljica leži na divanu z glavo proti občinstvu.*

PAŽ (*čita*):

Do svoje gospe je neki paž v srcu svojem začutil
ljubezen gorko, ki je rodila razkošnost v duši
njegovi, na licih pa vročo sramežljivo rdečico.

Paž gleda poželjivo kraljico.

In ko je nekda videl, da spi ona tiho in mirno na
postelji od svile, poljubil je trepetaje s svojimi
drhtečimi ustnicami njene mile nožice...

*Postajajo dvorne dame nekoliko ogorčene,
kraljica dá pažu znamenje z roko, naj čita dalje.*

Gospa misli, da sanja, a njegova ljubezen jo prebudi,
tedaj ona odpre oči čarobne in vrne mladeniču
poljub na ustnice.

*Dame odidejo, paž ostane. Paž gleda začuden in
bojazljivo kraljico, knjigo položi na mizo. Paž
ogrne kraljico, ki odide v alkovo; paž odgrne
zastor in ga takoj, ko kraljica odide v alkovo,
zopet zastre in ostane pri zastoru. V alkovi gori
ampola (rudeča). Paž gre k oknu, ga odpre in
gleda v mesečino (zadaj drevje).*

PAŽ (*poje*):

Gorje! Jaz dvignil sem pogled, ah, previsoko,
In vso radost, ki jo iščem,
In vso radost, ki jo iščem v tem življenju -
Zaman jaz iščem jo, zaman jaz iščem jo.
Vedno, ah, bom ji blizu
In gledal jo vsaki trenotek,
Obžaloval jo na tihem...

*Gre k oknu, isto odpre, se gladi po svojem vročem
čelu in poje dalje.*

Poljuba, ah, nikdar ne
In ne pogleda nikdar, nikdar!
Pa vendar, ah, ko to pravljico čitam o ljubezni,

Drhti srce ubogo,
Pa vendar, ah, ko to pravljico čitam o ljubezni -
Srce drhti mi tedaj;
Da na skrivaj bi le enkrat,
Ko ona tiho, sladko zdaj počiva...
Poljubiti le enkrat
Krasno njeno čelo -
To želim jaz jedino,
To želim jaz jedino!

Se približa alkovi in pridvigne zagrinjalo. Vneto:

O, kraljica!

KRALJICA (*zbudi se*):

Moj paže!

PAŽ (*poklekne*):

Oprosti mi, oprosti!

KRALJICA (*vstane in objame paža*):

Ne, moj paže, ne boj se ti,
Stran jaz vržem svojo krono,
Ko pred bogom smo v ljubezni
Med seboj si vsi jednaki.

Dvigne paža in ga pelje naprej.

Mlada še sva in lepa,
Mlada še sva in lepa,
Jaz sem željna ljubezni,
Jaz sem željna ljubezni,
Ah, ljubezni!

PAŽ:

Oprosti mi, oprosti!

KRALJICA:

Ah, ti me ne razumeš!

PAŽ:

Oprosti!

KRALJICA:

Ah, ti me ne razumeš,

Zate nisem kraljica,

Smelo mi gleda - glej v obraz!

*Oba gresta naprej na prostor, kjer se je čitalo.
Pelje paža k divanu in sede, paž poklekne, ona
mu boža lase.*

PAŽ:

O, da ti veš, kako pogosto sem že sanjal,
Da lice sem ti čarobno
Poljubil v sladkem snu!

KRALJICA:
Pusti, da gladim mile zlate laske tvoje,
Na vtripljaj tvojeja srca
Odgovarja srce moje...
Paže dragi, le verjemi,
Sen se bode ti vresničil,
Drugo vse je le pravara,
Resnica je ljubezen, resnica je ljubezen.

PAŽ:
O, daj mi, da jo poljubim -
To belo ročico tvojo!
KRALJICA:
Daj na kolena moja
Premilo glavo mi svojo!
PAŽ:
Ah, da življenje moje se konča
Trenotek ta!

KRALJICA:
Ne, zdaj bova blažena
Vso to srečo uživala.
PAŽ:
In vedno boš ti blizu mene.
KRALJICA:
In ti vedno pri meni!
PAŽ:
Tvoje oči sta dve vijolici.
KRALJICA:
A ustna tvoja roža.
PAŽ:
In zlati so ti laski.

*Vstaneta in gresta naprej.
V objemu si gledata v oči.*

OBA:
Ah, življenje bo nama
Polno sladke ljubezni,
Noč in dan te poljubljam,
Noč in dan te poljubljam,
Noč in dan te poljubljam,
Noč in dan!

Zagrinjalo pade počasi.

KONEC 2. SLIKE

*Kratka medigra. Zagrinjalo se zopet dvigne. Ječa
- ozke stopnice, zgubivši se zgoraj v tesnoti.
Vodijo v ječo. Nekateri vojaki z bakljami*

*pripeljejo kraljico in paža. Kralj jim sledi.
Zagrinjalo se dvigne na kapelnikovo znamenje.*

SLIKA 3.

KRALJ (*v temnem kostumu*):
Ker zlobno sta grešila -
Grešila na postavi,
Na kreposti in poštenju -,
Ker ti zvestobo si mojo,
Oj, žena, prelomila,
Ker ti, deček, o, izdal si
Kralja gospodarja - zdaj in za vedno,
Za vedno ime naj, samo ime naj vama bo proketo!
In umreti zdaj morata
Vsled ljubezni pregrešne,
In umreti zdaj morata takoj!

*Kralj odide, za njim vojaki. Se začuje rožljanje s
ključi, ko se vrata zapro.*

KRALJICA:
Morda jokaš, jokaš morda, oj, mladenič
Za življenjem zapalim,
Je li strah te morda smrti?

PAŽ:
Vsled tvoje nesreče jokam
In vsled družih bridkostij,
Ki te še, draga, čakajo,
Ki te še, draga, čakajo...
Ah, tisočkrat bi trpel
Jaz zate, draga mi duša,
Da bila ti bi svobodna
In da prihranim ti bolesti zdaj.

KRALJICA:
Vsaj tukaj v ječi žalostni
Razstavili naju niso.
PAŽ:

Da jaz zreti moram to boleost
Na tvojem ljubljenem obrazu!

KRALJICA:
Spominjaj se sladkosti, spominjaj se,
Spominjaj, ah, sladkosti mlade -
Najine ljubezni.

PAŽ:
Minila bo za vedno
Vsa tvoja zdaj lepota.
KRALJICA:
Koliko trenotkov sladkih

Lahko nama bi cvetelo, bi cvetelo!

SKUPAJ:

Koliko trenutkov sladkih,

Lahko nama bi cvetelo!

KRALJICA:

Reci, ni li te strah, ni li te strah,

Ni strah te večnosti?

PAŽ:

Ne, predraga, v nebesih, v nebesih -

Tam bo vse oproščeno.

KRALJICA:

Ne bojiš se ti, dragi,

Božje sodbe, ti se ne bojiš?

Šlajer, zastor.

PAŽ:

Bog bo nama vse oprostil,

Oprostil ljubezen vročo.

*Šlajer. Po duetu sede kraljica na klop, paž
poklekne poleg nje, glavo položi na njene noge,
ona mu boža lase.*

PESNIK (*glas izza scene*):

Poznaš jo li, to starodavno pesem,

Iz nje otožnost in sladkost odmeva,

Poznaš li jo, poznaš li jo -

To starodavno pesem?

KONEC OPERE